

ПОНЯТТЯ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Проаналізовано та узагальнено існуючі визначення поняття «організація розслідування злочинів». Запропоновано на цій основі удосконалену дефініцію досліджуваного поняття, деталізовано її складові елементи, показано їхній взаємозв'язок.

Проанализированы и обобщены существующие определения понятия «организация расследования преступлений». Предложена на этом основании усовершенствованная дефиниция искомого понятия, детализированы ее составные элементы, показано их взаимосвязь.

Current definitions of crimes investigation organization are analyzed and generalized. An improved definition of crimes investigation organization is offered, its elements and their correlation are worked out in details.

Однією з актуальних проблем розслідування злочинів є його організація. Вирішення цього питання дозволяє підвищувати ефективність розслідування, сприяє його всебічності, повноті та об'єктивності, а також вирішенню завдань кримінального судочинства в цілому.

Над проблемами організації розслідування злочинів (ОРЗ) працювали Р. С. Белкін, Д. О. Влезько, А. Ф. Волобуєв, С. І. Гріцаєв, Г. А. Густов, В. Д. Зеленський, В. О. Коновалова, О. М. Ларін, І. П. Можаяєва, В. А. Сас, В. В. Степанов, Г. А. Хань, Л. В. Черечукіна, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков та ін. Але теоретичні розробки даного напрямку діяльності не мають завершеного вигляду. Фундаментальне поняття «організація розслідування злочинів» науковці визначають по-різному, немає єдності думок щодо його суті. Такий стан речей породжує невизначеність, дискусії та зумовлює актуальність подальших досліджень. Тому мета даної статті – проаналізувати існуючі визначення, усунути двозначності, суперечності та спробувати удосконалити окремі положення дефініції.

У сучасній науці поняття «організація» трактується досить широко: процес дії за значенням «організовувати»; об'єднання людей, суспільних груп, держав на базі спільності інтересів, мети, програми дій тощо; компанія, установа, її підрозділи чи об'єднання, які виконують самостійні функції та мають адміністрацію; особливості будови чого-небудь, структура; фізичні й психічні особли-

вості окремої особи; комплекс заходів, зміст яких полягає в координації дій окремих елементів системи [1, с. 853]. Широту визначень можна пояснити, звернувшись до етимології слова. Слово «організація» є похідним від слова «орган» – складова частина організму, механізму; знаряддя, засіб; установа; періодичне видання. Слово «орган» запозичене з давньогрецького «ὄργανον», що означає знаряддя, інструмент; орган тіла; «ἔργον» – діло, робота [2, с. 209]. Інтересами нашого дослідження є визначення організації як певного виду соціальної діяльності, його функціональний зміст.

Існуючі визначення поняття «організація розслідування злочинів» на основі їх аналізу можна згрупувати у два концептуальних підходи: організація розслідування злочинів – це забезпечення розслідування (Р. С. Белкін, А. Ф. Волобуєв, О. М. Ларін, І. П. Можасва, В. В. Степанов, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков); організація розслідування злочинів – це створення структури розслідування (Д. О. Влезько, С. І. Гріцаєв, В. Д. Зеленський). Слід зазначити, що таке згрупування є найбільш узагальненим і не враховує деяких елементів, які автори включають у розуміння досліджуваного терміна.

Організація розслідування злочинів – це забезпечення розслідування. З таким підходом погоджується переважна більшість науковців. Розробником цього підходу є Р. С. Белкін, який цілком справедливо вказує на те, що будь-яка організаційна діяльність є забезпеченням досягнення певних цілей [3, с. 372]. Однак, поняття «забезпечення» має досить широке трактування: постачаючи щось у достатній кількості, задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах, надавати кому-небудь достатні матеріальні засоби до існування; створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки [4]. Якщо подивитися на слово «забезпечення» через призму нашої роботи, то найбільший інтерес становить визначення «створювати надійні умови» для здійснення чого-небудь.

Поняття «створювати» також має багато визначень, серед яких: формувати що-небудь; підготувати що-небудь, забезпечувати чимось тощо [5, с. 421]. Семантичний аналіз категорій, пов'язаних з поняттям «організація», дозволяє побудувати наступну словесну конструкцію «організація – забезпечення – створення надійних умов». Проте, оперативно-розшукова діяльність, наукова організація праці та ще цілий ряд процесів теж мають забезпечувальний характер стосовно процесу розслідування. Даний факт свідчить про надто широкий підхід до визначення поняття «організація розслідування злочинів», що призводить до розпорошення його змісту.

Організація розслідування злочинів – це створення структури розслідування. Автором даного підходу є В. Д. Зеленський. У структуру розслідування він включає наступні основні елементи: цілі,

дії, які необхідно провести для досягнення цілей, суб'єкти цих дій [6, с. 75]. С. І. Гріцаєв у структуру конкретного акту розслідування (розслідування конкретного злочину) включає обставини, що підлягають встановленню у кримінальній справі, необхідні для встановлення цих обставин дії, а також виконавців та учасників цих дій [7, с. 13].

Окрім структури (основних елементів) розслідування як діяльність має інфраструктуру – систему елементів, що виконують забезпечувальну, допоміжну роль. Це перш за все умови розслідування: інформаційне забезпечення слідчого, науково-методичне та матеріально-технічне забезпечення, а також мобілізація учасників розслідування, створення готовності до активного функціонування [6, с. 75].

На наш погляд, визначати ОРЗ через створення структури розслідування не зовсім вірно. Загальна структура кримінального процесу, де складовою частиною є розслідування, визначена КПК України. У даному випадку мова йде про кримінально-процесуальну форму. А. М. Лобойко визначає кримінально-процесуальну форму як визначений законом порядок провадження у кримінальній справі в цілому, порядок виконання окремих процесуальних дій та порядок прийняття процесуальних рішень [8, с. 18]. Провадження у кримінальних справах має здійснюватися виключно у порядку, який встановлюється законом. Тому ОРЗ не можна зводити до створення структури розслідування. З іншої сторони, закон не деталізує всієї процедури розслідування оскільки всіх ситуацій передбачити і формалізувати неможливо. Так, виявляється необхідним процес організації. Зауважимо ще з приводу включення в організацію розслідування обставини, що підлягають встановленню у кримінальній справі. По-перше, переважна частина обставин, що підлягають встановленню у кримінальній справі, міститься у ст. 64 КПК України, по-друге, такі обставини складають зміст функції розслідування, а не організації.

Отже, запропоновані визначення викликають певні зауваження змістовного і семантичного порядку, є достатньо важкими для сприйняття. Головними їх недоліками є такі: по-перше, характеристика через створення структури розслідування, як зазначено вище, не може складати зміст організації, а по-друге, забезпечення розслідування – поняття надто широке.

Тому, зберігаючи загальну сутність проаналізованих вище двох основних підходів розуміння поняття «організація розслідування злочинів», пропонуємо власне визначення. *Організація розслідування злочинів – це допоміжна до розслідування діяльність, що здійснюється шляхом упорядкування елементів розслідування та створення сприятливих для нього умов. З цього визначення випливає, що ОРЗ складається з двох підвидів діяльності. Перший –*

інтелектуальний або розумовий – діяльність, що здійснюється шляхом доцільного упорядкування елементів розслідування та підтримання їх у такому стані. Другий – практична діяльність з реалізації задуманого – створення сприятливих умов для розслідування. Принципово схожу точку зору має В. Д. Зеленський. Організація являє собою процес: розумову діяльність і дії. Це процес створення уявної моделі розслідування та дії із забезпечення його функціонування [6, с. 78].

Перша частина запропонованого нами поняття – це допоміжна до розслідування діяльність. Для даного дослідження принциповим є питання про співвідношення розслідування злочинів із суміжним поняттям «розкриття злочинів». З цього приводу є ряд досліджень, тому обмежимося висновками В. Д. Зеленського про те, що розкриття – це стан розслідування на заключному етапі. Розкриття об'єктивно виступає стосовно розслідування як його мета [9, с. 9].

Акцентуємо увагу на тому, що організація розслідування злочинів – це *допоміжна* до розслідування діяльність. Допоміжна – це та що сприяє, підтримує основну функцію. Аргументами на користь такого твердження виступають тези: 1) розслідування злочинів – основна діяльність слідчого і одна з основних функцій правоохоронних органів; 2) у правоохоронній сфері організація не є самоціллю, а тому не може бути самостійним процесом.

Друга частина поняття «організація розслідування злочинів» – це упорядкування елементів розслідування. Мова повинна йти саме про упорядкування елементів, а не про створення структури розслідування. *Елементи розслідування* – це різні дії, основу яких складають слідчі дії, а також суб'єкти цих дій. Визначити абсолютну сукупність дій, що здійснюються під час розслідування, навряд чи можливо. Об'єм організації таких дій залежить від суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності та його повноважень.

Упорядкувати елементи розслідування означає розробити належний порядок здійснення дій розслідування та розстановки суб'єктів цих дій. Така частина діяльності є творчою, розумовою, а вже згодом реалізовується через створення сприятливих умов розслідування. Це третя частина нашого визначення. Саме поняття «умова» має досить широкий спектр значень, проте для процесів організації підходять наступні його визначення як необхідна обставина, яка робить можливим здійснення чого-небудь або сприяє чомусь; обставини, особливості реальної дійсності, при яких відбувається або здійснюється що-небудь; правила, вимоги, виконання яких забезпечує що-небудь [5, с. 617]. Сукупність умов і обставин, що утворюють певне становище, викликають ті чи інші взаємини людей – це ситуація [5, с. 288]. У криміналістиці слідча ситуація – це сукупність умов, в яких у даний момент здійснюється розслідування [10, с. 202]. Коло таких умов дуже широке,

але організації розслідування злочинів відведено лише ту частину, що впливає на упорядкування елементів розслідування та підтримання їх у такому стані.

Підсумовуючи викладене, можна зробити наступні висновки. По-перше, існуючі в криміналістичній науці визначення поняття «організація розслідування злочинів» можна згрупувати у два концептуальних підходи: організація розслідування злочинів – це забезпечення розслідування або організація розслідування злочинів – це створення структури розслідування. Втім, проаналізовані поняття не відображають повних сутнісних його ознак, є семантично некоректними і фрагментарними. А отже, є необхідність в удосконаленні дефініції, де організація розслідування злочинів розуміється як допоміжна до розслідування діяльність, що здійснюється шляхом упорядкування елементів розслідування та створення сприятливих для нього умов.

При цьому організація не є самостійним (автономним від розслідування злочинів) процесом; упорядкування здійснюється з тим, аби забезпечити належний порядок здійснення дій розслідування та розстановки суб'єктів цих дій; організація прагне до впровадження таких умов розслідування, які б відповідали його цілям і завданням.

До перспективних напрямків наукових досліджень з організації розслідування злочину можна віднести визначення умов, що впливають на упорядкування елементів розслідування та організаційні засоби підтримання їх у такому стані.

Список літератури: 1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с. 2. Етимологічний словник української мови : у 7 т / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 1983 – . – Т. 4 : Н–П / уклад.: Р. В. Болдирев та ін.; ред. тому: В. Т. Коломієць, В. Г. Скіяренко. – 2003. – 656 с. – (Словники України). 3. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики : в 3 т. – Т. 2: Частные криминалистические теории / Р. С. Белкин. – М.: Академия МВД СССР, 1978. – 412 с. 4. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slovnnyk.net/?swid=%E7%E0%E1%E5%E7%E7%E5%E7%E3%E2%E0%E2%E8>. 5. Новый тлумачний словник української мови : у 3 т. – Т. 3 / [уклад. В. Яременко, О. Сліпушко]. – Вид. 2-е, випр. – К.: Аконіт, 2006. – 864 с. 6. Криминалистика : учебник для вузов / под общ. ред. Е. П. Ищенко, А. Г. Филиппова ; под ред. В. Д. Зеленского, Г. М. Меретукова. – М.: Высшее образование, 2007. – 743 с. 7. Грицаев С. И. Криминалистические проблемы организационных функций следователя в расследовании : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Грицаев Сергей Иванович. – Краснодар, 2004. – 181 с. 8. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право : курс лекцій : навч. посіб. – К.: Істина, 2005. – 456 с. 9. Зеленский В. Д. Организация расследования преступлений. Криминалистические аспекты / В. Д. Зеленский. – Ростов н/Д.: Изд-во Ростов. ун-та, 1989. – 152 с. 10. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – М.: Мегатрон XXI, 2000. – 2-е изд., доп. – 334 с.

Надійшла до редколегії 29.10.2009